

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Міщенко А.Б.

ПОЛІТОЛОГІЯ

Навчальний посібник

КИЇВ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 32-027.21(075.8)

М 710

Рецензенти:

Костиря І. О. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв

Вільчинська І. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри журналістики і міжнародних відносин Київського університету культури

Теремко В. В. – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного університету культури і мистецтв
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(протокол №16 від 29.06.2021)*

Міщенко А.Б.

М 710 Політологія: Навч. посіб. – Київ : Видавництво Ліра-К, 2021 – 102 с.
ISBN 978-617-520-148-0

Посібник містить систематизований виклад найважливіших явищ та процесів у сфері політичної науки та прикладного політологічного знання з урахуванням теоретико-методологічних доробків вітчизняних та зарубіжних вчених. Особливий формат посібника, що оформлений у вигляді схем, таблиць та коротких коментарів до них, забезпечує зрозумілий та доступний формат засвоєння знань щодо історії та теорії політичних вчень, місця й ролі політичних суб'єктів, проблем легальної влади та легітимних механізмів її утримання, форм держави та основних типів політичних режимів. Окремо розкриваються питання суспільно-політичних об'єднань та їх місця у розвитку країн і націй, різновиди партійної та виборчої систем, а також форм політичної свідомості та культури. Детально описані характеристики світової політики, міжнародних організацій, форм міждержавної взаємодії та особливостей участі України у глобальних процесах.

Навчальний посібник рекомендовано для студентів усіх спеціальностей вищих навчальних закладів та тим, хто переймається й цікавиться політологією як наукою та політикою як сферою життєдіяльності.

ISBN 978-617-520-148-0

© Міщенко А. Б., 2021

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

Передмова	4
ТЕМА 1	
Політика як соціальне явище	6
ТЕМА 2	
Політологія як наука і навчальна дисципліна	11
ТЕМА 3	
Історія розвитку політичних вчень	16
ТЕМА 4	
Політична влада та проблеми її легітимації	26
ТЕМА 5	
Політична система суспільства. Держава та її форми	34
ТЕМА 6	
Громадянське суспільство	46
ТЕМА 7	
Політичні партії. Партиїні та виборчі системи	53
ТЕМА 8	
Політична еліта та лідерство	61
ТЕМА 9	
Політична свідомість і політична культура	68
ТЕМА 10	
Світова політична система	78
Використана література	96

Передмова

Людина є істотою суспільною, але максимально дієвою вона постає тоді, коли набуває гарантованих прав і свобод, а також обов'язків, які формують її як громадянина, учасника політичних процесів та вигодонабувача від управлінських рішень держави.

Швидкоплинність громадського життя, максимальне занурення в соціально-політичні події та інтенсивна глобалізація більшості щоденних процесів змушує людину робити вибір, правильність якого залежить від знань, вмінь та навичок, пов'язаних із здатністю до аналітичного мислення, критичного сприйняття реальності, креативних та інноваційних шляхів розв'язання складних ситуацій, поміркованої та талановитої поведінки й ставлення до інших людей.

Саме тому навчальний посібник підготовлено у вигляді логічно побудованих схем, систематизованих таблиць, що дозволяють легко та пізнавально знайомитися з особливостями історичних аналогій політичного минулого держав та територій, концептуальними та методологічними характеристиками сучасної політичної науки. Короткі коментарі та пояснення дають можливість з прикладної позиції усвідомити значення окремих явищ політичного й громадського життя та їх місце в системі державотворення або функціонування політичних інститутів.

«Я поза політикою» – фраза, яку часто доводиться чути останні роки. Вона слугує індикатором того, чи здатна людина мислити критично, розуміти суспільні процеси та їх наслідки. Враховуючи низький рівень політичної культури українців, патерналістське ставлення до влади та системну недовіру до ключових державних інституцій, набуті знання в сфері політики будуть корисні як політикам, так і громадянам, для більш фундаментального та прикладного розуміння сьогодення та майбутнього.

Структуровані та послідовно викладені теоретичні моделі вдало переплетені з сучасними концепціями та практиками їх застосування дозволять читачам розширити межі політичного знання й усвідомлення дійсності, зануритись в глобальні процеси та можливості, знайти відповіді на питання співжиття в громаді, політичній нації, державі Україна, європейському континенті та світі загалом.

Наша держава не унікальна, але вона точно заслуговує на раціональних та об'єднаних громадян, що мають віру в її непереможне та світле майбутнє.

Селяни, звільнені від майже рабської праці на землі, обернулися на міських робітників, що підпорядковувалися приватним чи державним наймачам. Аграрні родини – кілька поколінь під одним дахом, яким керував бородатий патріарх, – поступилися місцем відокремленим нуклеарним сім'ям, найстарші члени котрих невдовзі взагалі або почасти втратили свій престиж і вплив. А родина як інституція загубила левову частку своєї суспільної влади, оскільки чимало її функцій відійшли іншим установам...

Монархії зникли зовсім або залишилися як приманка для туристів. Натомість з'явилися нові політичні форми...

На противагу занепалій владі сільських аристократів, однак, з'явилася нова еліта – керівництво корпорацій, чиновники, медіа-магнати. Масове виробництво, масовий розподіл, масова освіта й масові засоби зв'язку йшли в парі з масовою демократією або диктатурами, що претендували на демократичність...

Ми стоїмо на порозі найглибшого в історії людства преображення влади і політики.

Елвін Тоффлер, «Нова парадигма влади»

У політиці немає друзів чи ворогів, а лише інтереси

Вінстон Черчилль
Прем'єр-міністр Великої Британії,
1940-1945 рр. та 1951-1955 рр.

Питання лекції

1. Політика як суспільний феномен.
2. Суб'єкти, об'єкти та рівні політики.
3. Вплив політики та інші сфери життя.

Основні поняття: інтерес, баланс інтересів, політика, суб'єкти й об'єкти політики, політична сфера, соціальна група.

План практичного заняття

1. Політика та її вплив на суспільне життя.
2. Основні учасники політичного процесу.
3. Прояви політичної діяльності в інших сферах суспільного життя.

Питання для самоконтролю

1. Значення політики в розвитку суспільства.
2. Особливості політики управління, аналізу та емоційного інтелекту.
3. Особливості реалізації зовнішньої політики країни.

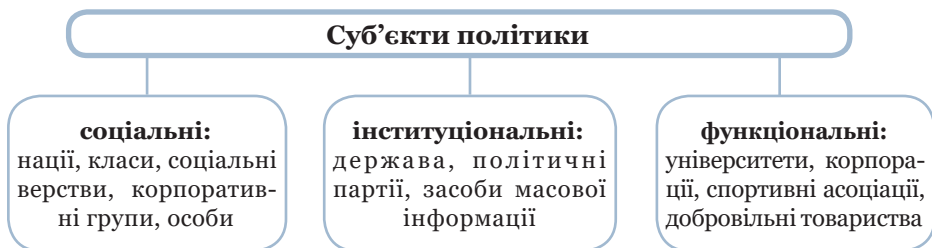
Політика – це організована, регулятивна і контрольна сфера суспільства, в межах якої здійснюється соціальна діяльність, спрямована на досягнення, утримання й реалізацію влади індивідами і соціальними групами задля здійснення власних запитів і потреб (пол словник).

Ключове поняття політики – **інтерес**. Головне завдання держави – забезпечити **баланс інтересів** при виробленні ефективних рішень.

Звідси, заінтересовані (не "зацікавлені") сторони – це індивіди, групи, установи та організації, стан яких (соціальний, фінансовий тощо) може змінитися (покра-

щитися або погіршитися) внаслідок ухвалення певного політичного рішення, тому вони прагнуть реалізувати чи нав'язати свій інтерес шляхом доступу або впливу на владу.

Хто здійснює політику – суб'єкти (S): ті, хто залучені та прагнуть визначати, здійснювати та змінювати активний стан політичної діяльності.

Концепція суб'єктів Г. Алмонда

- 1** **учасники політики** (партиципанти), які ясно усвідомлюють свою мету і шляхи її реалізації та інституціональні механізми діяльності (лідери, політичні партії, організації тощо)
- 2** суб'єкти політики, які **спонукають до турботи про реалізацію** своїх безпосередніх, місцевих, повсякденних інтересів і які не усвідомлюють політичні наслідки своєї участі, своєї політичної ролі (парохальні).
- 3** суб'єкти політики — **піддані, які розуміють свою політичну роль** і призначення, але не бачать спроможності виходу за межі, самостійного впливу на політичне життя.

тиснуть

Об'єкти політики

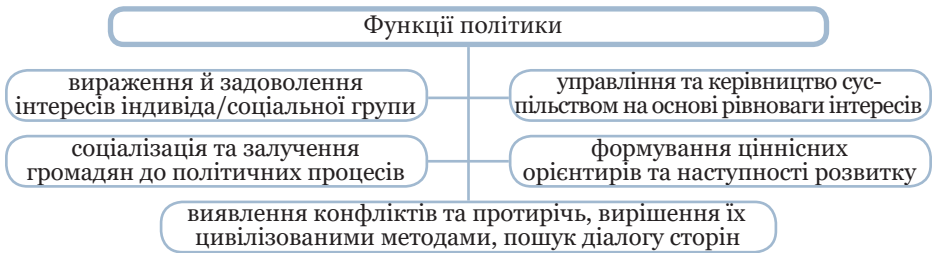
соціальні групи

індивіди

підсистеми суспільства

для отримання бажаної поведінки (відповідне голосування на виборах, акції протесту), реалізацію інтересів (студенства, пенсіонерів, нуковців, підприємців, еліт), задоволення потреб (людей обмежених можливостей, вразливих груп)

Політичні об'єкти здатні діяти, більшість своїх зусиль спрямовують на протистояння впливу або тиску суб'єктів, витрачаючи свої ресурси та мотивацію.

Суттєвою перевагою політики є її стратегічний орієнтир, тобто вона сприяє, допомагає та формує комплексне бачення розвитку конкретної політичної системи як цілого, так і в межах світового масштабу. Тому важливо виокремити рівні, в межах яких вона реалізовується:

Рівні політики		
Мегарівень	Взаємодії суб'єктів політики в глобальному форматі з врахуванням геополітичного простору, міждержавних відносин, міжнародну політичну проблематику. Діяльність держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій тощо.	Зовнішня політика
Макрорівень	Взаємодії на рівні національного та регіонального масштабів. Діяльність органів центральної влади та місцевого самоврядування.	Внутрішня політика
Мікрорівень	Взаємодії між громадськими організаціями, партіями, профспілками, корпораціями тощо. Діяльність на рівні окремих інституцій, об'єднань та індивідів.	Політика на рівні громадського сектору

Звідси з'являється різне бачення та розуміння політики прямими та опосередкованими учасниками.

- Розуміння політики**
- 1 Як державне, регіональне та муніципальне управління
 - 2 Як партійна діяльність в боротьбі за завоювання, використання і утримання влади
 - 3 Як діяльність груп тиску щодо просування та реалізації вузькогрупових інтересів на державному рівні
 - 4 Як індивідуальна/масова участь у політичних процесах: вибори, збори, мітинги, плебісцити, референдуми, революції
 - 5 Як сукупність політичних інститутів, які функціонують на рівні взаємодії держави та громадського сектору, задля управління суспільством

Сфери застосування політики або активні прояви політичної діяльності суб'єктно-об'єктної взаємодії

Політична еліта та бюрократичні інститути визначають яким чином та за яких умов будуть функціонувати різні сфери життя, саме тому політика є визначальною по відношенню до:

економіка

- Визначає рівень мінімальної заробітної плати;
- Визначає джерела наповнення Пенсійного фонду;
- Дозволяє співпрацю з економічними організаціями для залучення кредитів.

правова сфера

- Голосування за закони, що визначають міру поведінки громадян, дотримання громадського порядку, вік одруження, володіння/заборона зброєю;
- Визначається діяльність державних і муніципальних органів;
- Здійснюється забезпечення прав і свобод людини й громадянина.

культурна сфера

- Створюється нормативно-правова база, що спрямована на захист і розвиток культурних цінностей;
- Здійснюються заходи, спрямовані на культурний розвиток країни та суспільства;
- Здійснюється розвиток культурного іміджу держави.

освіта

- Визначаються рівні навчання (дошкільний, середня й вища освіти);
- Визначається тривалість навчання та його програмне наповнення;
- Визначається доцільність безкоштовних і приватних закладів освіти;
- Визначається рівень оплати вчителів/викладачів, наявність та умови стипендій.

військова сфера

- Визначаються структурні органи, що будуть становити силовий компонент держави;
- Визначається політика функціонування збройних сил держави та органів державної влади у військовій сфері;
- Створюються програми, доктрини, стратегії та нормативно-правова база воєнної політики держави.

охорона здоров'я

- Здійснюються цільові та перспективні програми охорони здоров'я;
- Регулюється сфера страхової чи безкоштовної медицини;
- Визначаються умови роботи лікарень, медичних закладів.

як наука

обґрунтування теоретичних й ідеологічних концепцій і моделей для найбільш ефективної реальної політики

як керівництво й управління

практичне впровадження напрацьованих теоретико-методологічних моделей та рішень, ґрунтуючись на досвіді

як мистецтво

інтелектуальні, раціональні та інтуїтивні особливості здійснення суб'єктивної політики

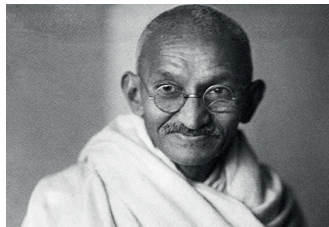
Контрольні питання:

1. Як і ким реалізується політика?
2. Як вірно: "зацікавлений" чи "заінтересований" суб'єкт?
3. Який рівень політики відповідає за будівництво шкіл в гірських районах?
4. Зустріч Прем'єр-міністра з Генеральним Секретарем ООН відповідає якому рівню політики?
5. Якщо політику розглядати як мистецтво, то у чому її особливість?

Нас знищать - політика без принципів, задоволення без совісті, багатство без роботи, знання без характеру, бізнес без моралі, наука без людяності і молитва без жертви

Махатма Ганді

Державний та політичний лідер Індії, 1919-1947 рр.

Питання лекції

1. Політологія в системі наукового знання.
2. Предмет та об'єкт політичної науки.
3. Основні категорії, методи та функції політології.
4. Взаємозв'язок політології з іншими дисциплінами.

Основні поняття: політологія, політичний закон/закономірність, політична сфера, підсистема суспільства.

План практичного заняття

1. Теоретичні основи політології як науки
2. Структура політології та її особливості.
3. Базові та допоміжні категорії політичної науки.

Питання для самоконтролю

1. Значення та роль політичних учень в громадському житті сучасного суспільства.
2. Що досліджує політологія?
3. Основні закономірності політичної науки.

Наука формується під тиском обставин та подій, що відбуваються в суспільному житті. У момент, коли неможливо пояснити певні явища, процеси або часто повторювальні наслідки, виникає необхідність їх осмислення, інтерпретації, дослідження глибинного змісту, що породжує нове знання.

Підходи до визначення предмету політології в історичній ретроспективі

Античність

Наука про державу. Інституціональним суб'єктом політики була лише держава, оскільки інших розвинених політичних інститутів тоді ще не знали. Тому аналізували державу-поліс, її ідеальний стан, типи управління.

Середньовіччя та Відродження

Наука про владу. Аналізувались джерела походження влади (релігійна, світська), легітимні механізми здійснення політичного владарювання.

Просвітництво та Новий час

Наука про політичну система суспільства. Вивчали сукупність нових інститутів (Парламенти, суди, ЗМІ, громадські та економічні об'єднання), їх взаємодії.

Новий та Новітній час

Наука про демократію. Як універсальна модель, де між собою взаємодіють громадяни, політичні партії, державні інститути.

Сучасність

Наука про політичну культуру. Виникла необхідність аналізувати поведінку індивідів, соціальних груп, їх настрої та мотивації.

Політологія – це наука про закономірності діяльності щодо керівництва та управління суспільством, суміжних формальних і неформальних інститутів, соціальних груп та індивідів на основі публічної влади.

Об'єкт
політична сфера життя суспільства

Предмет
політична система суспільства та закономірності й механізми функціонування її різноманітних підсистем

Функції

Теоретико-методологічна

займається вивченням та обґрунтування теорій, концепцій та моделей, розкриває причинно-наслідкові зв'язки, розробляє методи для вивчення дійсності та особливостей життя груп і суспільств

Прогностична

на основі набутих знань здійснюється прогнозування майбутніх процесів та зміни стану явищ

Світоглядна

оцінює вплив ідеологій та вивчених явищ і процесів на політичну реальність, політичну свідомість, політичні культуру та поведінку індивідів і груп

Методи

Системний

вивчається як комплекс елементів, що утворюють цілісну систему в її зв'язку з іншими сферами суспільного життя — економічною, соціальною і духовною

Структурно-функціональний

полягає у розчленуванні складного об'єкта на складові, вивченні зв'язків між ними й визначенні місця і ролі всіх складових у функціонуванні об'єкта як цілого, за умови збереження ним своєї цілісності у взаємодії із зовнішнім середовищем

Порівняльний

орієнтує дослідження на розкриття спільних і відмінних рис політичних систем та їхніх елементів у різних країнах, народів та епохах

Біхевіористський

забезпечує вивчення суспільних явищ і процесів полягає в дослідженні поведінки індивідів і соціальних груп

Закони/закономірності

(повторювальні тенденції та наслідки розвитку й використання політичної влади)

Закони (умовні)

- “залізний закон олігархічних тенденцій” Р. Міхельса
- “закон циркуляції еліт” В. Парето
- закони взаємодії виборчих і партійних систем М. Дюверже
- закони бюрократизації С. Паркінсона
- закон про роль народних мас у політичних процесах
- закон про вирішальну роль економіки у розвитку політики

Закономірності політичні

- економічні інтереси виступають соціальною причиною політичних дій і навпаки
- чим більше парламент усунутий від обрання президента, тим більша роль президента у здійсненні державного керівництва суспільством
- чим далі процес формування верхніх палат парламентів віддалений від виборчого корпусу, тим менший обсяг їхньої компетенції
- парламент завжди працює відповідно до законодавчої програми уряду

Поняття й категорії

загальнонаукові

- Суспільство
- Населення
- Народ
- Право
- Культура
- Прогрес
- Революція
- Глобалізація
- Добробут
- Якість життя
- Справедливість
- Свобода/Рівність

запозичені з суміжних наук

- Держава
- Приватна власність
- Громадянське суспільство
- Громадська думка
- Вибори
- Соціальні групи
- Конфлікти

власні категорії

- Політика
- Політична влада
- Політична система
- Політичний режим
- Політична культура
- Політичні інтереси
- Політичні цінності
- Політична діяльність
- Політична партія
- Демократія
- Популізм
- Публічність
- Ідеологія
- Диктатура

Структура політології

Історія політичних учень

- політичні погляди, ідеї та їх розвиток в Античності
- в епоху Середньовіччя
- в епоху Відродження
- в Новому та Новітньому часі

Теорії політики

- концепції політики і влади
- теорії політичної системи і процесів
- моделі політичної участі й лідерства
- теорії формальних і неформальних інститутів політики
- міжнародні відносини та зовнішня політика

Практична (прикладна)

- прийняття політичних рішень
- проведення виборчих кампаній, політичної реклами
- врегулювання політичних конфліктів
- проведення політичних переговорів
- лобіювання

Порівняльна або компаративна

- виявлення особливостей через співставлення політичних явищ та процесів

Взаємозв'язок політології з іншими науками

	Спільне	Відмінне	
Політологія	Здійснюють керівництво та управління системами	Орієнтована на систему взаємодій між господарюючими суб'єктами, частково залежить від держави	Економіка
	Індивід, соціальні групи та суспільство загалом – виступають об'єктом аналізу	Вивчає вплив різноманітних сфер життя на свідомість та поведінку людини / груп	Соціологія